

Bədii nəsrimizin dəyərli nümunəsi

Görkəmli ədib Mir Cəlalın yeni nəşr olunmuş "Qayğılar" romanı haqqında qeydlər

Mehriban Cəfərova

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri olan, özünəməxsus orijinal və çoxşaxəli yaradıcılığa malik klassik ədibimiz Mir Cəlal Paşayevin ədəbi irsinə daha bir kitab əlavə olundu. Bu yaxınlarda ədibin "Qayğılar" adlı kitabı çap edilərək oxucuların ixtiyarına verildi. Bu çox əlamətdar və maraqlı hadisə hər yazıçıya qismət olmur. Kitabda ədibin "Qayğılar" adlı romanı və hekayələri öz əksini tapıb.

Bu doğma irsi daha da zənginləşdirən maraqlı kitabın ilk oxucularından biri olmaqdan, kitabın məsləhətçisi kimi böyük şərəf və qürur hissi keçirirəm. Zamanın o başından gələn, tarix qoxuyan, eyni zamanda, özündə dərin mətləbləri ehtiva edən bu əsərləri oxuyarkən insan mənəvi cəhətdən təlatümlər içərisində - bəzən sevinc, bəzən kədər, bəzən gülüş, bəzən də dərin fikir girdabında çırpınır.

Mir Cəlal haqqında danışılarsa, yazılarsa da, bu mürəkkəb və mürəkkəb olduğu qədər də sadə, eyni zamanda, dərin ədəbi irsin tədqiqi və təhlili zaman-zaman öz vacibliyini və əhəmiyyətini diktə edir. Ədibin "Qayğılar" romanı öz tarixiliyi, məzmunu və mahiyyəti etibarilə olduqca mühüm və maraqlıdır. Əsərdə Azərbaycanda Sovet quruluşunun təşəkkülü, kolxoz quruculuğu, kəndlərdə baş verən dərin kataklizmlər zəminində ictimai və sosial təbəqələrin qarşıdurmasından, cəmiyyətdəki böhran vəziyyətindən, əqidə və məsləklərin toqquşmasından, dini mövhumatın verdiyi zəlalətdən, savadsızlıq və cəhalətin yaratdığı uçurumlardan əlavə, həm də insan talelərindən və bu talelərin zamanın girdabında payıml olmasından, qadın hüquqlarının tapdanmasından, ümumiyyətlə, qadınların cəmiyyət tərəfindən təzyiqlərə məruz qalmasından, təzadlı və inadkar xarakterlərin törətdiyi cinayətlərdən, avamlıq və cəhalətin yol açdığı faciələrdən danışılır. Eyni zamanda, insanın öz-özünü tərbiyə etməsindən, yaxşı və təmiz insanların bəzən öz canları bahasına olsa da, cəmiyyətin rifahı naminə qələbə qazanmasından, insanın öz vicdanı qarşısında cavabdehliyinin vacibliyindən bəhs edən hadisələr əsərin ümumi fonunda elə məharətlə və elə dəqiq təsvir olunur ki, oxucu, ədibin şirin və doğma dilinin verdiyi zövqlə, xarakterlərin ağır və əlvan palitrasının göz oxşayan rənglərindən ayrıla bilmir. Yazıçı mahir rəssam kimi, əsərdəki xarakterlərin köməyi ilə, işığı və qaranlığı elə məharətlə yaradır ki, təzadlı mühitdə, zamanın dibində hökm sürən tünd və qatı təbəqələrin üzərinə düşən işığın qüdrəti daha şahanə görünür. Həmin işıq ziyaya çevrilib zəmanəsinin günahını və qəbahətini daha aydın göstərə bilir.

Romanı oxuduqca, əsər boyu cərəyan edən dərin hadisələri, ağır və qorxulu cinayətləri yumşaldan, Azərbaycan dilinin şirin ləhcəsi ilə verilən incə və zərif yumor, qırılmaz zəncir kimi zaman-zaman dodağa gülüş qondurur, eyni zamanda, düşünməyə məcbur edir. Mir Cəlalın təkə yazıçı dili böyük tədqiqat əsərlərinin, doktorluq dissertasiyalarının mövzudur. Bu dil o qədər şirəli və əzizdir ki, insanı öz milli kimliyini, öz keçmişini, öz şəxsiyyətini sevməyə, onu qorumağa, onu tərənnüm etməyə vadar edir. O dil hamının dili kimi deyil, indi o dilə olan ehtiyac daha yaxşı hiss olunur. O dil bizim keçmişimiz, varımız, dövlətimiz - Ana dilimizdir. Təsadüfi deyil ki, bu məsələ dövlətimizin başçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən Azərbaycançılıq məfkurəsinin özəyi, dövlət əhəmiyyətli məsələ kimi daima vurğulanır. Azərbaycan ədəbiyyatına mühüm töhfə olan "Qayğılar" romanı özündə Ana dilinin ən gözəl çalarlarını, ən doğma kəlmələrini ehtiva edir. Əsəri oxuduqca bəzən heç eşitmədiyim sözlərə, deyimlərə rast gəlirsən, təəccüblənirsən, öyrənirsən. Mir Cəlal öz dilinin qüdrəti ilə sevinci daha parlaq, kədəri daha dərin, ittihamı daha ağır deməyi bacarır. Bu sözlər insanı sarsıdır, oxucuya emosional və psixoloji təsir göstərir. Əsərdəki mənfi obrazlara kin yaradarkən, müsbət qəhrəmanları sevməyə, onların müsbət mənəvi keyfiyyətlərini rəğbətlə qarşılamağa, onlar kimi olmağa, mübarizliyə, Vətənə, xalqa xidmət etməyə çağırır.

Əsərdə söhbət Sovet quruculuğu illərindən getsə də, yaşanan tarixin çətinliyi, xalqımızın başına gətirilən müsibətlər, kəndlərdə və əyalətlərdə baş verən qaranlıq hadisələr, bu hadisələrdən doğan cinayətlər, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, müsavətçilərin sıxışdırılıb aradan çıxarılması, dərəbəylik və qəddar yanaşma, cəmiyyət üçün yeni olan məsələlərin və həyat tərzinin hələ qəbul edilə bilməməsi, əslində, xalqımızın çox da keçmiş olmayan tarixinə güzgü tutur.

Zamanın o tayından gələn, öz mahiyyətində çox məsələlərə, tarixi və mənəvi problemlərə diqqəti cəlb edən yazıçının əsərinin məhz XXI əsrdə, 2021-ci ildə, zəfər qazandığımız, milli qürurumuzun aşib-daşan vaxtı, müstəqilliyimizi və suverenliyimizi qoruyub saxladığımız bir zamanda nəşr olunması bir

qanunauyğunluq kəsb edir. Yazıçının təsvir etdiyi hadisələr o qədər dəqiq, o qədər sətiraltı məna yüklüdür ki, romanı oxuyub bitirdikdən sonra onun təsirindən çıxma bilmirsən. Əsər səni düşündürür, düşündürdükcə də vətənpərvərlik hisslərini alovlandırır. Ədib xalqın nə qədər çətin və ağır tarixi proseslərdən keçdiyini, nəyin yaxşı, nəyin pis olduğunu anlamadan zamanın fırtınasında sovrulduğunu rejimin diktə etdiyi çərçivələr daxilində deyə bildiyi qədər, bacardığından da artıq şəkildə çatdırmağa bilib. Əsərdə milli hökumətin süqutu, bolşeviklərin Azərbaycanı işğalı zamanı kəndlərdən vətənin qurtuluşu uğrunda əsgər toplanması epizodunu yazıçı belə təsvir edir:

"Axund gəldi. Pinəçi Rəhimin səkisi-nə çıxdı. Qollarını əbadan çıxardı, silkindi. Danışmağa hazırlaşdı. Hamı susdu, axundun üzünə baxdı. Hamı dinlədi. Axund minbərdən danı-şarmış kimi xitab etdi:

- Eyyühənnas! Ey mücahiddini-islam! Mücahiddini-mübin! Yaman gündür! Məlumunuz ki, mübarək vətənimizi din düşmənlərindən təmizləmək üçün dəstə-tədbatə qurbanlar verdik. Şalınlar qabağında, meydanlarda, dəmiryollarında qırılan şühədamız kimin yadından çıxar?

Axund tutuldu. Təsirdən boğazını ovuşdurub şeirin birinci misrasını irad etdi:

Biz ol ali hüməm ərbabi-cəddi-ic-tihadız kim...

Nə gözəl kəlamdır! Bəli, cəvanani-islam!

Heçdən bir hökumət yaratdıq. Amma kafirlər, din və millət düşmənləri islama müsəllət olublar. Rəisi cümhu-rumuz hökm verib: sizdən Əli qanı, Abbas şücaəti tələb olunur. Sizi bugün hökumətimiz müqəddəs bir əmrə məmur edir. Silah altına girib, Əsgəran davasına gedəcəksiniz. Mən, şəriət müvəkkili sizə mübarəkbadlıq verirəm və təbrik edirəm və buyurun kəla-mullaha əl basın, and için, cəbhələrə şitab edin... Qurani-Kərim sizə yol olsun, Əli kəmərinizi bağlasın. Bismillah!..

Axund səkidən enib, əlindəki tirmə heybədən şirazəli bir Quran çıxartdı".

Yazıçı bu epizodda Türkiyə ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, hürriyyət şairi, qüdrətli Namiq Kamalın "Hürriyyət qəsidəsi"ndən:

"Biz ol ali hüməm ərbabi-cəddü ictihadız kim,

Cahangiranə bir dövlət çıxartdıq bir əsirətdən"

- beytindən istifadə etməklə diqqətləri haraya cəlb etdiyini çox gözəl anlayır və anladır.

Bu kimi nümunələrin bol olduğu, həm ədəbi, həm tarixi, həm də mədəni önəm daşıyan bu roman Mir Cəlal yaradıcılığının qiymətli nümunələrindən biri kimi tarixdə qalacaq.

Romanda müasir dövrdə də baş verən, ümumiyyətlə, insan cəmiyyətinin əbədi problemləri - vəzifə başına keçən təsadüfi və tamahkar adamları, öz şəxsi mənafeyi naminə hər şeyi məhv etməyə qadir olan, hətta cinayətlərə belə qalxışan kəsləri, cılız və mədəniyyətsiz insanları o qədər parlaq, o qədər maraqlı, o qədər sadə və aydın göstərir ki, yazıçının qələminin ziyası altında həmin xarakterlər ən kiçik zərrəciklərinə qədər açıq görsəniz. Eyni zamanda, əqidəli, inandığı amala sadıq olan, xalqı yaşanan ağır vəziyyətdən çıxarmağa çalışsan, vicdanla, təmiz qəlblə işləyən şəxsləri də öz qüdrətli qələmi ilə layiqli şəkildə ucaltmağı bacarır. Onları sevirə bilir, yaxşının işığında pisi əridir, heç edir.

Əsərin qəhrəmanlarından biri olan Tərlan - şəhərdən gələn qadın, kənddə vəzifəyə, işləməyə göndərilən gənc kadrdir. O, həvəslə və vicdanla çalışır, ədalətlidir. Ona həvalə olunan işi lazımı şəkildə yerinə yetirir. Bunun üçün gecə-gündüz çalışır, kəndin qaranlıq guşələrində gedən qaranlıq işlərdən xəbərsizdir. Simasız və hiyləgər insanlardan gələ biləcək təhlükənin fərqi olsa da, buna inanmır. Düşünür ki, Məşədi Dilən kimi ağsaqqal kişilər, Buxaqlı kimi qadınlar ona heç nə edə bilməzlər. Ancaq belə olmur. Tərlanı öldürürlər. Bir alovlu gəncin qanını axıdır, bütün olanlarda Tərlanı günahlandırır, sanki bununla da hər şeyin düzələcəyinə inanırlar.

Belə gərgin psixoloji səhnələr yazıçının mahir qələmində o qədər təsirli sözlərlə verilir ki, oxuduqca Tərlanın taleyinə acımaya, Məşədi Dilənin qəddarlığına nifrət bəsləməyə bilmirsən.

Mir Cəlalın şirin və incə yumoru əsər boyu özünü bariz şəkildə göstərir. Bu şirin sözlərlə ifadə edilən mətləblər insanın dodağını qaçırır, kəndlinin halına acımaya bilmirsən.

"Xalıqov papaq barədə texnikum müdirindən iclaslarda nə eşitmişdisə, dedi. Lakin ona yerdən etiraz edirdilər:

- Yoldaş, buyurdun papağı istəmiyə kimdir?

- Maarif şöbəsi! Baş olana papaq la-zımdır?

- Papaqsız baş daha yaxşıdır!

- Biz arvaddan danışmırıq!

Bir kəndli Xalıqova macal vermədi:

- Necə yəni papaq nədi?.. Papaq hər yerdə desən, karıma gəlir. Papaq mənim dəsmalımdır, yastığımdır, döşəyimdir, sözgəlişi tikan şələsi bağlayanda əlcəyimdir, dalaşanda qalxanım-dır. Bostanda qarovulçumdur. Hər adam nə başa düşür papağın qədrini...

Tərən kəndlinin sözünü kəsdisə də, hamı güldü. Xalıqov az qaldı qızar-sın. Tərən işarə elədi ki, "məsələyə keç!"

Azərbaycan nəsrinin inkişafı, Azərbaycan ədəbiyyatının zənginliyi, Azərbaycan dilinin təşəkkülü və tədqiqi baxımından ədəbiyyatşünaslığın predmetinə çevriləcək bu misilsiz əsər barəsində, sözsüz ki, hələ çox yazılacaq, çox danışılacaq.

Mir Cəlalin "Qayğılar" romanı və hekayələrinin aşkara çıxarılıb çap edilməsi Azərbaycan ədəbiyyatında böyük bir hadisə kimi qəbul edilməlidir, deyə düşünürəm. Böyük sevinc hissi ilə bütün ədəbiyyatsevərləri, Mir Cəlal yaradıcılığının vurğunlarını təbrik edirəm!